

Ө.Оралбаев

ҚР Президенті Әкімшілігі, Астана

Ақындық жауапкершілік және тәуелсіздік тынысы

Мақалада белгілі ақын, Қазақстан Республикасы сыйлығының иегері Нұрлан Оразалиннің шығармашылық лабораториясы, оның көркемдік-тақырыптық ізденістері мен шығармашылығының көркемдік әдіснамасына тән белгілер контекстінде жүйелі түрде талданды. Ақынның ерекше және қайталанбас көркемдік әлемін құрайтын поэзиясының идеялық-тақырыптық, көркемдік және мазмұндық деңгейі бір тұтас жүйеде зерттелді.

Кілтімі сөздер: уақыт, заман, ақындық жауапкершілік, қайраткер тұлға, азаматтық болмыс, қазақ поэзиясы, ақындық парыз, азаматтық парыз, қазақ жыры, қазақ өлеңі, азаматтық әуен.

Уақыт, заман алдындағы ақындық жауапкершілікті терең сезіну сол ақынды қайраткер тұлғаға айналдырады. Бірақ оған әуел бастан ақындық азаматтық болмыс іргетас болуы шарт. Қандай ақын болса да өнер жолын бастарда бата алады, өзіне серт беріп, жүрер жолын айқындап алады. Бұл қазақ поэзиясында ғана емес, жалпыадамзаттық қадам. Тіпті жалпы өнер атаулыға тән қадам. Халық жазушысы Әбіш Кекілбаевтың «Әдебиет құрмет тақтасы да, мазақ тақтасы да емес. Ол тек біржақты мақталуға, не біржақты датталуға лайық адамдардан гөрі, өз басындағы драма халық басындағы драманы ашып бере алатын, өз тағдыры халық тарихына ұласып жататын, күрделі де қайшылықты тұлғаларға да көбірек көңіл бөледі» деп жазушының болашақ жүрер жолындағы кездесер кезеңдер мен болар баяндарға сілтеме жасайды [1].

Жалпы, қазақ поэзиясында өлеңге серт беру, өлең алдындағы ақындық және азаматтық парызды терең сезіну тұрғысында жазылған жырлардың өзі бір антологияға толық жүк болады. Арысын айтпағанда, кешегі Жүмекен мен Мұқағалидың, бүгінгі күні арамызда жүрген олардың құрдастары Қадыр мен Тұманбайдың поэзия алдында ақтарылып сөйлеп, адалын жеткізген жырлары баршылық.

Біз осы ғылыми еңбектің кіріспесінде қазақтың белгілі ақыны Нұрлан Оразалиннің поэзияға келу, ақындық ғұмырды бастау, өзінен бұрынғы ғасырлар бойы қалыптасқан қазақ жырының қасиетті дәстүрінің дамуы ағысында ақынның өз қолтаңбасын танытуы, өз даусын өзгеше үнмен басқаларға жеткізуі, өзінің ақындық-азаматтық кредосы мен адамгершілік болмыс-бітімін жыр тілінде сомдауы, қазақ өлеңінің талантты толқындарының бірінің поэзия ауылынан тапқан олжасы мен сыбағасы, оның ақындық келбетінің ғылыми-талдамалық аспектіде саралануы тұрғысында біршама тоқталдық.

«Аса құрметті ақындар! Поэзия көлеммен емес, салмақпен өлшенетін қазына екендігі әлімсақтан белгілі ақиқат» деп [2], — сыншы Амангелді Кеңшілікұлы шығарманың көлемі ең негізгі критерий емес екенін алға тартады. Және осылай дей отырып, Нұрлан Оразалиннің поэзиясы салмақты, саннан сапаға маңыз берілген, мазмұны мен айтар ойы ақындық-азаматтық мықты іргетастан құйылған тума жырлар екенін айтады.

Бір айта кетер жайт, бұл мақала 1997 жылы, бұдан он екі жылдан астам бұрын, жазылған. Мүмкін, сыншының осы сөзі, бір жағынан, ақынды қамшылау болды ма, одан кейінгі жылдарда ақын біршама өнімді еңбек етті. Осы ғылыми еңбекте сөз болып отырған таңдамалы үш томдық Нұрлан Оразалиннің ақындық қоржынындағы олжаның аз еместігін де білдіреді деп айтуға болады. «Соғыстан соңғы туғандардың жырлары шөліккеп қалған қазақ поэзиясының кең сахарасына дауылдан кейінгі нөсерлеп құйған алғашқы ақ жауын еді. Сондықтан бұлардың табиғатына көктем стихиясы көбірек тән:

*Бастауын шайып бұлақтар,
Тулаған кезде келермін,
Шашбауын өріп қарақтар,
Шулаған кезде келермін...*

Ақынның осы өлеңін оқыған кезде көктемнің алғашқы самал желінің лебін сезгендей әдемі рахат күй кешесің», — деп өз ойын одан әрі жалғастырады сыншы Амангелді Мырзабеков [2].

Кезінде, 70-ші жылдардың басында, ақынның жастар арасында хат ретінде қабылданған, яғни «мода өлең» боп кеңінен таралған «Түнгі ырғақтар» атты өлеңі әлі де оқырман құлағын елең еткізіп, өзінің самал желдей әдемі де жұмсақ, әуенді де ерке ырғағымен жүректі баурайды, көңілді жаулайды:

*Оңымнан соққан жел ме екен,
Солымнан соққан жел ме екен,
Салғырттау жүрген кезімде,
Сабылып қайдан келді екен?*

*Жалын боп жалап өтті не,
Өртеніп кетсем, не дермін?!
Жасын боп түнде көк тіле,
Жарқ ете түссе, не етермін?!*

*Оңымнан соққан жел ме деп,
Солымнан соққан жел ме деп,
Созылып жатқан белдермен,
Қашар ма едім өрмелеп?!*

*Қуанып, толқып, сол шақта,
Көзімнің жасы моншақтап,
Жығылар ма едім кеудеңе,
Тығылар ма едім кеудеңе,
Кеудеңе сенің жан сақтап?!
Оңымнан соққан жел ме деп?!*

Солымнан соққан жел ме деп?! [2; 132]

Осы өлеңнің ішкі музыкасы, әуені мен ырғағы ақынның бұдан кейінгі күллі поэзиясының негізгі сазды желісіне айналды. Жалпы өлең өзінің ішкі дауыс әлемінсіз, сөздің сазы мен сұлу ырғағынсыз жүрекке жете бермейді. Тіпті қара сөздің өзінде ішкі ырғақ, тылсым музыка барын талай әдебиет зерттеушілері де, атақты ақындар да сан рет айтып, сан рет жазған.

Өмірге құштарлық — әрбір адамның қасиеті. Ал ақындардағы өмірге құштарлық бұл жеке адамның ғана стихиясы емес, бұл ақынның заман, қоғам, уақыт алдындағы үлкен жауапкершілігі. «Ешкім оған қоя алмайды нүктені, өмір деген сөйлем емес үйткені» деп Төлеген Айбергенов асқақ жырлағандай, Нұрлан Оразалин де өзі білетін өмірді шетсіз, шексіз мәңгілік құбылыс, адамның бақыты мен арманы, адамзаттың ғарыштық ғұмыры деп есептейді:

*Өмірге мынау
Өле бір ғашық болмасаң —
Өлең де, жыр да, болмас ән.*

*Өзегің талған кезде егер,
Шалғынды кешіп,
Шашаны шыққа малмасаң;
Аязда, қарда тоңбасаң,
Жауында ойға шомбасаң,
Сүймесең желді,
Мінбесең жүйрік,
Көрмесең тауды, даланы,
Бұрқылдап ізде жолда шаң —
Өмірге мынау*

Өле бір ғашық болмасаң... [2; 65]

Поэзияның күші мен құдіреті де осында, ол — өмірге құштарлық, ғашық болу. Өмірдің мәні мен мазмұнын тереңнен түсінуге, байыптап түйсінуге, барлап сүйсінуге негізделген. Ақынның заман алдындағы, қоғам алдындағы, керек десеңіз, өзінің ар-ұжданы алдындағы жауапкершілігі мен міндеті оның ақындық көркемдік қуаты мен ақындық шеберлігіне тікелей тәуелді.

Сондықтан да жалпы оқырман қауым, немесе әдеби орта, шартты түрде ақындарды «жақсы ақын», «нашар ақын» не болмаса талантты, талантсыз ақын деп бөліп жатады. Ақынды жас ақын, қарт ақын деп бөлу де тым шартты. Ақын сезімге келгенде қашанда жас, көңілге келгенде қашанда

ояу, ақыл-ойға келгенде әрқашан қарт-қария. Өйткені ол — адам жанының бағбаны, адам көңілінің айнасы, уақыт жанының ыстық-суығын, ауа райын көрсетіп тұратын баға-барометрі.

«Поэзияда азаматтық әуеннің басымдығы, көркемдік түйіндеулерге ойысқандық, адамның ішкі әлемін аша түсуге машыктану тәрізді сипаттар барған сайын бой көрсете түсуде» деп жазды ақын-ғалым Сағынғали Сейітов кезінде жастар поэзиясын талдау мақаласында [3]. Қаламгердің заман алдындағы жауапкершілігі дегенде, оның шығармаларындағы шыншылдық пен көркемдік, идеялық және тақырыптық ізденістер сол ақынның жеке шаруасы ғана емес, яғни жеке адамның жалпыға ұмтылған, жалпының жалқыға игі әсер етер ықпалы түсініледі. Бұл бағытқа келгенде, ақын Оразалин ежелден өзінің заман алдындағы ақындық жауапкершілігін терең сезінген және сол сезінуді өлең арқауын құрауда әркез есінен шығармаған, ақынның иығына түскен әлеуметтік жүкті көтерудегі азаматтық тұлғасын аласартпаған ақын:

*Жолдан...
Шаңнан...
Қыраттардан...
Теңіздерден тулаған,
Бұлақтардан,
Түннен,
Шамнан сыр ақтарған,
Сабырсыз құрақ, талдан,
Қайыңнан жылап қалған,
Саябыр тауып оқшау
Еменнен құлап қалған,
Сені іздедім!
Өрімнен дүлдүл ұшқан,
Күндерден
Бір-ақ тарлан,
Төрімнен бұлбұл ұшқан,
Түндерден жырақ қалған;
Биіктен,
Ғарыштардан,
Жақыннан,
Жырақтардан,
Жұлдызды аспанымнан,
Нұр ақтарған,
Сені іздедім!
Іздедім мәңгілігім!
Мазасыз сұрақтардан,
Ақ айдын дәптерімнен,
Ақ толқын сәттерімнен —
Сырнайлы шақтарымнан,
Сырғалы түндерімнен
Жыр ақтарған [2; 94].*

Жетпісінші жылдардың басында жазылған бұл жырда ақынның ең алдымен өзін іздеуі, өзінің қоғамдағы орнын іздеуі бір қарағанда махаббатқа астасқан сырдай болып көрінсе, үніле қарағанда ақынның заман тынысын сезінуге деген тынбас талпынысы айқын аңғарылады. Осылайша өзін өмірден іздеген ақын бірте-бірте, уақыт өте келе жаңа биік, жаңа арналардан өзін көрсете бастайды. Ақындық алып-ұшпа сезім мен көңіл-күй енді байсал тартып, ақылмен суарылып, қаламгер халықтық аудитория алдындағы сөзін бұрынғыдан да көркемірек, бұрынғыдан да тегерінділеу шабытпен жырлауға көшті.

Ақынның романтикалық сарындағы жүрек лүпілінің замана тынысына орай байсал тартып, барша халықтың көкейіндегі сөзін айтуға барынша жауапкершілік танытқаны жіті байқалады. Ақынның ең қымбат құралы — суреткерлік адалдық екенін қапысыз аңғарасыз. Нұрлан Оразалин осы қасиетін баса көрсете отырып, қаламгердің заман алдындағы өсу, жетілу, даму кезеңдерін де өз оқырманының назарына ұсынады.

Ақын алдан көңіл мен ақаулы тірліктің мазасыз болмысын көріп қана қоймайды. Мейірімнің соңынан ерген қатыгездік барын, өмірдің соңында өлім барын ескерте отырып, әділет пен адалдықтың жеңуі үшін көріп, сезудің аз екенін, әркім өз қуатын жұмсауы қажеттігін мегзейді. Әділет пен шындықтың аспаннан салбырап түспейтінін еске салады.

Жұлқып-жұлқып өтердей жүрек тұсын,

Бұлқын!

Сілкін!

Өмірді жыр ет күшім.

Жағаласып,

Әлемдік сұмдықтардың,

Күрес керек қағатын күрек тісін, —

деген ақындық байламын Ф.Оңғарсынова дұрыс байқаған. Біз де қаламгердің осы бағасын дұрыс деп есептейміз.

Қорыта айтқанда, ақын Нұрлан Оразалин заман алдындағы қаламгер жауапкершілігін барынша терең түсінген және өз шығармаларында замана шындығын өз дауысымен, өз поэтикалық қуатымен жырлай алған ақын дейміз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 *Кекілбаев Ә.* Азаттықтың ақ таңы. — Алматы: Қазақстан, 1998. — 207 б.
- 2 *Оразалин Н.* Үш томдық таңдамалы туындылары. — Алматы: Жазушы, 2006.
- 3 *Сейітов С.* Өлең өлкесінде. — Алматы: Қазақстан, 1984. — 243 б.

О.Оралбаев

Гражданская позиция поэта в отображении современности

В статье системно анализируется творческая лаборатория известного поэта, обладателя премии Республики Казахстан Нурлана Оразалина в контексте его художественно-тематического поиска и специфики художественной методологии творчества. Комплексно проанализированы идейно-тематический, художественный и содержательный уровни его поэзии, составляющие особый и неповторимый художественный мир поэта.

O.Oralbayev

Artistic and thematic search of independence and progress

The present dissertation work gives the systematic analysis of the creative laboratory of the well-known poet, Kazakhstan's State Prize winner Nurlan Orazalin in context of his artistic-thematic searches and specifics of an art creative work methodology. The ideological-thematic, artistic and content stages of his poetry, comprising special and poet's artistic world are analyzed in full complex.